

Mesterprogram

**Látom, amit hallok – hallom, amit látok?
a kottaolvasás- és írás elsajátításának módszerei
Játékos készségfejlesztés a szolfézs 1-5. osztályban**

**Tőkés Mária Tünde
szolfézstanár**

Tartalomjegyzék

Tartalom

Bevezetés	4
Szellemi háttér – a Kodály-módszerről	6
1. A zenei nevelés fontossága – a zenetanítás a nevelés nélkülözhetetlen eszköze!	6
2. A zenei nevelés elsősorban vokális, mert:	6
3. A népdal elsődleges szerepe	7
4. A kottaolvasás szerepe a zenei nevelésben	8
5. Relatív szolmizáció	8
A tananyag kiválasztásának alapelvei	9
A tananyaghoz kapcsolódó készségfejlesztő feladatok összeállításának alapelvei	9
Miért járunk szolfézásra?	10
A mesterprogram részletes kifejtése – Az első osztálytól az ötödikig	13
<i>Az első év feladatai – bevezetés a készségfejlesztés „világába”</i>	13
<i>Kezdő, indító játékok a hallás – és ritmusfejlesztés területén- az első hónapok teendői</i>	14
Készségfejlesztés az 1-4. osztályban	16
1. <i>Hallásfejlesztő feladatok- dallamfordulatok gyakorlása</i>	16
1/1. Az első évtől végezhető játékos feladatok	16
1/2 – Hallásfejlesztő feladatok a második – negyedik évben	19
2. <i>Hogyan kezdünk a ritmusok tanításához?</i>	20
2/1. Ritmusos feladatok az első évben	21
2/2. További lehetséges feladatok a 2-4. évben	24
3. <i>Zenei memória</i>	25
4. <i>Kottaolvasás</i>	27
Első lépés: a nehézségek megosztása	27
További feladatok a kottaolvasáshoz: (főleg 2. osztálytól)	29
5. <i>Kottairás</i>	31
Technikai gyakorlatok	31
6. <i>Dallam és ritmus diktandó kezdetei, előkészületei</i>	34
6/1. Az első év (második félévének) lehetséges feladatai	34
6/2. További feladatok a 2-4. osztályban	35
7. <i>Abszolút rendszer és szolmizáció</i>	37
7/1. Játékos feladatok az első osztályban (2. félév)	38
7/2. Az abszolút rendszer és szolmizáció a 2-4. osztályban	39
8. <i>Többszólamúság</i>	41

Egyéb kis feladatok az első osztályban	41
További feladatok a 2-4. osztályban	41
A hangközők tanítása	43
Kvintválasz	44
<i>9. Improvizáció</i>	46
Az ötödik osztály speciális feladatai – bevezetés a klasszikus stílusba	49
Első lépések: tercmenet, kürtmenet, hangzatok.....	49
Megfigyelések-zenei jellegzetességek	50
A ritmusokról	51
A periódus	51
A funkciók tanítása	53
Partitúra-vázlat	53
A szolfézs-óra általános felépítése – vázlat	55

Bevezetés

Mesterprogramommal a szolfézsoktatást szeretném könnyebbé, játékosabbá tenni. Fő célom, hogy a kórusiskola világhírű kórusainak munkáját, és az iskolában folyó hangszeres oktatást megkönnyítsem azzal, hogy tanulói könnyen, nehézségek nélkül olvasnak kottát. Szeretném, ha szolfézs oktatásunk eredményes, ugyanakkor élvezetes is lenne, s világossá válna, hogy valójában ez is a zenével való foglalkozás egy sajátos módja, mely kaput nyit a legnagyobb mesterművek felé.

Távlati célom, hogy e terv segítségével néhány év múlva egy egységes, a zenei tárgyakat összefogó tanmenet készülhetne, mely az ország többi kórusiskolájában is használható lenne.

Dolgozatom a szolfézstanítás az első 5 évére készült, az első osztály konkrét tanítási feladataitól kezdve, az ötödik osztály készségfejlesztő feladatait és a klasszikus stílus előkészítését foglalja magába. A korábban, kollegáim számára készített összefoglalót egészítettem ki most elvi útmutatással, konkrét tananyag-javaslattal, és évfolyamokra lebontva konkrét gyakorlási módszerekkel. Évről évre gyarapszik a feladatok kincsestára, hiszen a gyerekek, ha örömet lelték egy feladat-típusban, szinte maguktól folytatják és egészítik ki új feladat-típusokkal a gyakorlás módját.

Mit, mikor és hogyan tanítsunk, mi a szolfézsoktatás valódi célja? Jogos igény, hogy a szolfézs segítse a hangszeres oktatást, fő feladata azonban nem ez.

A hallás, a ritmus- és metrumérzék, a zenei érzékek és készségek kiművelése, a zene megértésére való nevelés, az ízlés fejlesztése, az értékes és értéktelen zene megkülönböztetésének képessége: ez az igazi, legfontosabb célunk!

Hiszen meglehet, hogy valaki – fizikai, alkati adottságai folytán - nem lesz kiemelkedő hangszeres muzsikus: attól még zeneértő, egy életen át a zenébe kapaszkodó, művelt ember válhat belőle!

Szellemi háttér – a Kodály-módszerről

Büszkén vállalt örökségünk a Kodály nevelési elveivel való azonosulás, emlegetjük is elégszer – vagy éppen vitázunk a haladásra hivatkozó, gyakran zavaros, zeneietlen, álmodern nézetekkel.

Kodály nevelési elveit a következő pontokban foglalhatjuk össze:

1. A zenei nevelés fontossága – a zenetanítás a nevelés nélkülözhetetlen eszköze!

„Zene nélkül semmiféle nevelés nem lehet teljes”¹ – írja Kodály. A görög kultúrában, majd a középkorban is a zenei nevelés az első helyen állt.

Mindehhez szükséges egy nemzetnevelő akarat, az, hogy a kulturált ember legyen a nevelés célja. A kultúrához pedig kell

- hagyomány „A fa koronája olyan magasra nő, amilyen mélyen fúródik a gyökere a talajba”²
- ízlés, amely elsősorban a helyes érték-választást jelenti („Analfabéta az is, aki nem tud különbséget tenni jó és rossz között”³, „a rossz zene megingatja az erkölcsi törvénybe vetett hitet”⁴, valamint
- lelki integritás - ti: a kultúra az emberben belső egységet, fegyelmet hoz létre.

Mindezeket természetesen az a pedagógus tudja átadni, aki maga is törekszik eszében- szívében a kultúrára.

2. A zenei nevelés elsősorban vokális, mert:

- jellegéből adódóan aktív közreműködést igényel, nem passzív zenehallgatást
- az ének az első zenei alapélményünk. A hangszertanulásban is használjuk ezt a kifejezést, amikor szépen akarunk valamit megformálni: „játszd éneklően!”

¹ Kodály: Közönségnevelés, 1958

² Kodály: A magyar karének útja, 1935

³ Kodály: Éneklő Ifjúság, 1941

⁴ Kodály: Visszatekintés I. 306.

- az ének és a zenei hallás szoros kapcsolatban, kölcsönhatásban áll.

„Mélyebb zenei műveltség csak ott fejlődhetett, ahol ének volt az alapja”⁵ és:

”A zene gyökere az ének”⁶ A belső elképzelésnek, a hallásnak és fantáziának kell vezetnie minden zenei megnyilatkozásunkat. Ugyanakkor az éneklés nem egyenlő a „hangszálrutinozással!” – a rossz hangú gyerek se legyen kizárva a zenetanulásból, hiszen a belső hallás, zenei elképzelés fejlesztésének nem feltétele a „szép” énekhang! Fontos, hogy a hangszert nem tanulók igényes, értékteremtő kórusmunkában vegyenek részt, ezzel csiszolva zenei ízlésüket.

3. A népdal elsődleges szerepe

„A népdal a par excellence magyar klasszikus zene, egy régi, általános, egyetemes magyar kultúra maradványa, s ezért hivatott arra, hogy ismét az egész nemzet zenei kultúrájának – a zeneoktatásnak – alapja legyen”⁷

A népdalból indulni tehát nem pedagógiai fogás – ti: hogy közismert, a gyermek által tudott, egyszerű dallamból szűrjünk le zenei ismereteket -, hiszen ez bármi más is (pl. sláger) lehetne! Sokkal inkább azért indulunk a népdalok tanításából, mert az magasrendű esztétikai és nemzeti értéket hordoz, ugyanakkor a gyerekek számára is követhető forma.

Fontos megjegyezni, hogy a magyar népdal tanítása nem a műzene, vagy a külföldi értékek ellen szól, hanem olyan alap, amire a későbbiekben a tanítás épülhet. A gyermekdaloktól a különböző stílusú népdalok felé haladni egy természetes sorrendet, a hangkészlet, a ritmika, a forma, a melodikus tartalom kibontakozását is jelenti. Például a pentaton kisterc kétféle kitöltése a hétfokúsághoz, ill. a modalitáshoz vezető út lehet.

⁵ Kodály: Éneklő ifjúság – Visszatekintés I.117.

⁶ Kodály: Zenei nevelésünk reformjáról 1954

⁷ Kodály: 100 éves terv 1947

4. A kottaolvasás szerepe a zenei nevelésben

Kodály Zoltán viszonylag későn, az 1930-as évektől kezdte hangsúlyozni a kottaolvasás fontosságát. 1940-től kezdte írni pedagógiai célú olvasógyakorlatainak sorozatát.

Mindig hangsúlyozta, hogy a kottaolvasás nem cél, hanem eszköz, melynek össze kell kapcsolódnia a belső hallás kialakításával. Nem lehet mechanikus feladat, hanem be kell illeszteni az aktív hallás, a zenei formálás, a zenei fantázia és ízlés rendszerébe.

5. Relatív szolmizáció

Kodály – a kottaolvasáshoz hasonlóan – az 1930-as évektől kezdve említi az Arezzoi Guido (1000-1032) által kigondolt, majd az újkorban az angol Curwen által preferált eljárást.

Kodálynál a szolmizáció a kezdetektől fogva nem technikai fogásként, hanem nevelési elveivel és a zenei anyaggal összhangban lévő eszközként jelenik meg.

A relatív szolmizáció ugyanis a hangokat tonális képzetéhez köti, tehát a szótag említésével felidéződik annak zenei környezete, (Pl. a szó-mi mindig a fá-t és ré-t idézi fel), ugyanakkor nem kapcsolódik egyetlen konkrét skálához sem, így bármely hangsorra alkalmazható (kivétel a XX.sz. egyes hangsorai, erről később)

A hang megnevezése annak szerepét, a hangsorban betöltött helyét is felidézi. A szolmizációs szótaghoz kapcsolódó érzetek éneklés közben jelennek meg, s ez nagy segítséget jelent a kottaolvasásban. Ennek oka, hogy a **szolmizációs szótagok tonálisban** helyezkednek el.

A tananyag kiválasztásának alapelvei

Csakis **magas művészi értékű** zene lehet, a zeneirodalom javából válogatva. Értéktelen zenéssel foglalkozni, abban a reményben, hogy ezáltal később a magas műzenéhez jutunk, tévedés! Önmagát járhatja le, saját hivatását árulja el, aki ilyen – egyébként sehol nem igazolt – módszerekhez nyúl! Megtartva a művészi színvonal követelményét, figyelembe kell venni a növendékek **életkori sajátosságait, képességeit, adottságait**.

A tananyaghoz kapcsolódó készségfejlesztő feladatok összeállításának alapelvei

Stílusegység elve – Nem lehet mindent egyszerre tanítani – ha egy korszak, egy stílus mellett döntünk, annak minden lehetőségét kihasználva, meg kell maradnunk a kijelölt stíluskörben. Ezen belül is érdemes jól körül határolható rész-egységeket megkülönböztetni, hogy a növendékek számára még éppen belátható egység legyen. A zenei készségek ugyanis eleinte nagyon nagy fokban kötődnek a megismert zenei stílushoz, amelyben már otthonosan mozognak.

Teljesség elve - A stílusegység elvét egészíti ki oly módon, hogy a választott zenei kört a lehető legteljesebben, mélységében kell megismerni. Minden „szolfézsos” feladatnak a stílus megismerésére kell irányulnia, nem elégedhetünk meg a mechanikus, zenei eszközöket öncélúan felvonultató feladatokkal! Ezt szolgálja, hogy az adott stílus az óra folyamán minden mozzanatban jelen van: a hallás- és ritmusgyakorlatban, az olvasásban, az írásfeladatban, az improvizációban.

Variáció elve - A tanulás folyamatában lényeges szerepet töltenek be az egymáshoz lényegében, fő szerkezeti vonásaikban hasonló dallamok, ritmussorok. A legjobban ugyanis a variánsok segítségével mutatkoznak meg egy-egy típus jellegzetességei. (Ezt látjuk a népzenei példatárakban is, ahol 10-15 variáns dallam összehasonlításából derül ki egy-egy típus alapképlete.)

Ugyanakkor a hallásfejlesztéshez, motívumok felismeréséhez, az olvasás-írás gyakorlásához kiváló feladatot adnak az egymástól csak kis mértékben eltérő dallamok, miközben állandó vonásaik biztos eligazodási pontot jelentenek a tanuló hallása számára.

Miért járunk szolfézusra?

Énekeket tanulhatunk az iskolai ének-zeneórákon is. A minimálisan szükséges elméleti tudnivalókat pedig a hangszeres tanár is meg tudná tanítani.

Kodályt hívjuk segítségül: „Zene nélkül semmiféle nevelés nem lehet teljes”⁸ – ennél tömörebben aligha lehet megfogalmazni munkánk fontosságát. A szolfézsorákon tehát nem tűzhetünk ki kisebb célt, mint a zenét értő, zenével élő, a zene jelzéseit, üzenetét mélységében ismerő, a zenei eszközökben, készségekben jártas felnőtteket nevelni. Valójában a szolfézs nem „melléktárgy”, hanem „második főtárgy”, mely a hangszeres oktatást a hallási-ritmikai készségek oldaláról egészíti ki. A szolfézs-tanítás lépcsőfokai:

megtanítani odahallgatni,

megtanítani megfigyelni, kiemelni

megtanítani utánozni a kiemelt elemeket

megtanítani önállóan használni a megismert, elsajátított készségeket.

Munkánk legfontosabb eleme tehát a készségfejlesztés, mely egy magasrendű művészi élményből indul ki, és e magasrendű művészi élmény befogadására irányul.

⁸ Kodály: Községnevelés 1958

A készségfejlesztés elemei: hallásfejlesztés

ritmuskészség, metrum- és formaérzék fejlesztése

zenei memória fejlesztése

írás-olvasás készsége

abszolút rendszer és szolmizáció használata

többszólamúság iránti érzék fejlesztése

zenei stílusokban való jártasság kialakítása

Mindehhez a zeneirodalom teljessége szolgáltatja az „alapanyagot”. A megismert zenei anyag és a készségfejlesztés aránya évfolyamonként, csoportonként változó, és nagyban függ a tanulók életkorától, képzettségétől.

Természetesen nem csak mint elsajátítandó „anyagot”, a készségfejlesztés alapját kell a megtanítandó dalokban, zeneművekben látnunk. Öröm, katarzis, a gyerekek szintjén is megvalósítható. Minden gyerek tud „átélten” énekelni, a zenei formálásra való törekvés akármilyen gyenge – akár hamiskás - hangon is megmutatkozhat! Elég, ha ő szépnak hallja az énekét, mert hallja a zenében a szépet. Őt kell, hogy a tanult dal megrendítse, átváltoztassa, egy magasabb régióba repítse. Aki ezt egyszer megtapasztalta, a katarzishoz vezető – mondjuk, száraz – feladatokat is örömmel és szívesen elvégzi, hiszen tudja, mi a tét. A legkisebb is felismeri, hogy a zenei élményhez először eszközökre van szüksége, kulcsra, mely a zene birodalmát nyitja. „A gyermek ne fogalmakat, definíciókat gyűjtsön, hanem zenekincset. Annak számbavételére, rendező áttekintésére ráér később.”⁹

A készségek elsajátításában sokat segít, ha a szükséges feladatokat az életkorukhoz illően játékos formába öltöztetjük. „Mit kellene tenni? Az

⁹ Kodály: Bicinia Hungarica, I. Utószó, 1937

iskolában úgy tanítani az éneket és zenét, hogy ne gyötrelmem, hanem gyönyörűség legyen a tanulónak, s egész életére beleoltsa a nemesebb zene szomját... Sokszor egyetlen élmény egész életére megnyitja a fiatal lelket a zenének. Ezt az élményt nem lehet a véletlenre bízni: ezt megszerezni az iskola kötelessége.”¹⁰

¹⁰ Kodály: Gyermekkarok, 1929

A mesterprogram részletes kifejtése – Az első osztálytól az ötödikig

Az első év feladatai – bevezetés a készségfejlesztés „világába”

Az első év kiemelkedően fontos a tanulók életében. Minden tantárgyra igaz ez, hiszen ekkor érik őket azok a benyomások, amelyek egész életükre meghatározhatják a tanuláshoz, az iskolához, az adott tantárgyhoz való kapcsolódásukat.

Hogyan kezdjük a szolfézsórákhoz?

Jó, ha kezdetben nem is veszik észre, hogy „órán” vannak – tehát **játék, játék, játék**. Mint az óvodában: **énekelünk, mozgunk, ugrálunk, táncolunk**. Minden dalt többször elénekelünk, váltogatva egyesével, csoportban. Hozzá kitalálunk egyszerű mozgásokat. Aztán beszélgetünk – de természetesen énekelve. Megbeszéljük, ki mit ebédelt, hol lakik, melyik játékot szereti, milyen az aznapi időjárás – mindezt **énekes kérdezz-felelek formában**. Némi kreativitásra, és a tanár játékos kedvére van szükség ehhez a munkához. Ám, ha belekezdünk, a gyerekek nagyon hamar új és új ötletekkel állnak majd elő!

Nagyon fontos, hogy minden feladatnak – a legegyszerűbbnek is – **játékos nevet adjunk**. Mondhatom azt is, hogy: gyerekek, most ezt énekeljétek vissza! De mondhatom így is: képzeljétek el, hogy egy nagy hegy tetején álltok, és ti lesztek a visszhang! vagy: vegyétek elő a fényképezőgépeteket, és fényképezzétek le ezeket a dallamokat!

Kezdő, indító játékok a hallás – és ritmusfejlesztés területén- az első hónapok teendői

a. Előkészítés, alapozás, dalkészlet felhalmozása – hangkészlet szerint válogatva

A tanítás anyaga: mondókák, gyermekdalok, sok mozgás és játék.

Egyszerű, az óvodából is ismert feladatokkal szoktatjuk rá őket, hogy a hangokra-ritmusokra figyeljenek, pl.:

- Énekelve beszélgetés – pl., „énekelj a nevedet”. Kapcsolat kiépítése, melyben a beszéd és az ének egyenrangú szerepet kap. (Hol laksz, mit ettél ma ebédre, köszönés). Célja, hogy az éneklés természetessé váljék, feloldódjanak az énekléssel kapcsolatos esetleges gátlások. Sok gyerek egyáltalán nem énekel, a hamis hangoknak sokszor a hangképző szervek teljes gyakorlatlansága, ritkábban fejletlensége az oka.
- „Adjunk hozzá mérőt – lépünk rá mérőre!”, egyszerű ritmus kísérek. Célja, hogy a kisgyereket kimozdítsuk, természetessé tegyük számára a ritmusok megszólaltatását. Meglepődve tapasztalom egy ideje, hogy a 6-7 éves gyermekek nem tudnak egyenletesen járni, tapsolni. 20-30 éve ez nem volt probléma, érdemes lenne utánajárni, mi okozza a természetes mozgáskészség hiányát, zavarait. (Mozgásszegény életmód, étkezés, levegő szennyezettsége, állandó háttérzaj, gépzene)
- Belső hallás érzékeltetése: „ rejtsd el, belül énekelj tovább!”, „ Elkezdtél a dalt – folytasd!”, „ezt az éneket most belül énekeljük, ha vége van, nézz rám!” Ezek az első kísérletek a belső hallás kialakítására. Nagyon fontos, hogy a kezdetektől ráébredjenek, érzékeljék a külső-belső hallás közti különbséget. Így tanulnak meg igazán a hangokra figyelni. A figyelem, a koncentráció fejlesztése kiemelt feladatunk!

b. Megnevezzük a hangokat! – kapcsolat-építés a hangzás és a neve-jele között

Mindig kapcsolatban tanítjuk a hangokat. Egy lehetséges sorrend:

sz-m, l-szm, lsm-d, m-r-d, s-mrd, lsmrd-l, lszmrdl,-sz,,s-f-mrd, mrd-t,-l,

Lépései:

- **Reprodukció:** megnevezem, visszaénekeljük. Mindig fordulatokban gondolkodunk. „Mutasd kézzel, légy visszhang!” Sokszor ismételjük, csoportban és egyesével is.

Egy-egy fordulatnál addig időzünk, míg szükségesnek látjuk – általában 1-3 hét.

Utána vissza-visszatérünk a kezdetekhez, de mindig tovább lépünk.

- **Kiemelés-megfigyelés:** egy-egy jellemző fordulat kiemelése a dalból. Célja, hogy a dal egészéből szűrjük le a tanulandó fordulatot, elkülönítve a többi részétől.

Gyakori hiba, hogy a versszakok után, sokadik versszakként szólal meg a dal szolmizálva. A gyerekek szinte bemagolják a hozzá tartozó szolmizációt, anélkül, hogy a szótaghoz valóban tudatos hangzás társulna. Ilyen módon valójában nem segíti a szolmizációs fordulatok tonalitásban való rögzülését. Az a veszély is fenyeget ilyenkor, hogy a dal elveszíti varázsát, zenei erejét, hiszen csak egy tananyag...

Gyakorlás - Mivel a gyerekek különféle tempóban fejlődnek, egy-egy feladatra, fordulatra sokszor vissza-visszatérünk. Nem szégyen év végén is visszhang – feladattal kezdeni az órát, hiszen annyiféle hatás éri őket napközben, egész héten! Valódi építőmesterekként kell a hallásukat újra és újra „felépíteni”, a fordulatokat „bevésni”. Nem lehet azonban megragadni egy szinten, minden órán egy kicsit tovább is kell lépni! A lassú hallás is jobban fejlődik, ha közben más, új és új ingerek is érik!

Készségfejlesztés az 1-4. osztályban

1. Hallásfejlesztő feladatok- dallamfordulatok gyakorlása

Az egyik legfontosabb területe a készségfejlesztésnek. Sok feladatra a későbbi években is visszatérünk, mindig az adott hangkészletben. Az első év különös jelentősége abban áll, hogy itt éreznek rá először a gyerekek, hogy a hangok közötti kapcsolat nem skálaszerű, gépies, hanem mindig egymáshoz mérjük-viszonyítjuk a lépéseket. Így alakul ki lassan-lassan az az érzés, amit tonalitásnak nevezünk.

Különösen fontos, hogy a hallás fejlesztését mindig összekapcsoljuk a **belső hallás** kiépítésével. Nem biztos, hogy aki nem jól énekel, nem is hall! Sok olyan feladatot találunk az alábbiak között, amellyel meggyőződhetünk arról, hogy „belül” is szólnak-e a hangok? Az alábbi gyakorlatok a belső „kapaszkodók” kiépítését szolgálják.

1/1. Az első évtől végezhető játékos feladatok

A feladatok hangkészlete mindig az éppen tanult, vagy gyakorlandó hangkészlethez igazodjék. Hangneme az előtte énekelt dallal egyező legyen, abból induljon ki. Az év során fokozatosan tanítsuk meg a feladatokat, időt szánva arra, hogy a feladat módját is begyakorolják. Később elég lesz a feladat nevét mondani, és indulhat a játék!

a. Visszhang – fényképezőgép

Kezdetben 3-4, majd 5-6 hangos fordulatokat énekelünk, amit vissza kell énekelni. A fordulatok hangnemükben illeszkedjenek az előtte énekelt dalhoz,

illetve az utána következő feladathoz. Próbáljuk az órán sorra kerülő fordulatokat így előre begyakoroltatni. Az első években szinte minden órát így kezdünk – kiváló ráhangolódás a következő feladatokra.

b. „Nektek adok egy hangot”

Az előző feladat variánsa: 4-6 hangos fordulatot mutatok kézzel, énekelem is, de a végén egy hangot csak mutatok, azt belső hallással kell megfejtetni. „Kinek szólalt meg?” – A folytatásban egyre több hangot adok, vagyis lesz „némává”. Fontos megkérni a gyerekeket, hogy a néma hangot/hangokat is képzeljék el, énekeljék belül.

c. Vadászat.

„Legyetek vadászok – hányszor halljátok pl. a ré hangot, (zongorán játszott dallamból) Jelezzétek feltartott puskával – kézzel. Némi gyakorlás után a feladatot végezzük más oktávban is, egy-két oktávval mélyebben-magasabban. (Ilyenkor beljebb megyünk az erdőbe, vagy felszállunk a fa tetejére). Fontos, hogy a kezdetektől hallják, gyakorolják, hogy a hangok világa jóval szélesebb, mint amit ők énekelni tudnak. Így megszokják, hogy a belső hallásuk és a külső éneklés nem ugyanaz. Édesapa hangja, vagy egy tanár bácsi hangja természetes lesz számukra. Ugyanez a feladat másként:

d. „számold meg, hányszor hallottad a ré hangot”!

Elrejtett kézzel számolgatják, hányszor játszottam ré-t. Nagyon jó gyakorlat arra, hogy képesek legyenek teljes figyelemmel követni a dallam menetét, és kiemelni, kiválasztani a megbeszélt hangot.

e. Fejtsd meg!

Ha már várható, hogy egy-egy fordulatot egyedül is vissza tudnak énekelni,

kérhetjük, hogy az **általunk énekelt, vagy zongorázott dallamot fejtse meg ő!**
Érdekesebb, ha pl. a dallamoknak étel-neveket adunk, vagy bármi más, vicces szavakat „fordíttatunk” le velük szolmizációra. (Pl. tavaly a kedvencük volt: töltött csir-ke = s-l-s-m)

Fontos, hogy a játszott fordulatok a tanult anyaghoz, az éppen használt, gyakorolt hangkészlethez (magyar népdal adott típusához) illeszkedjenek, ne összevissza, hevenyészve játszott, ”kiagyalt” fordulatok legyenek! Lehet eleinte rövidebb -2-3 hang, majd hosszabb, 5-6 hangos fordulatokban gondolkodni.

f. Mutatom, énekeld!

Tábláról – lépcsőről, zenepalotából, bármilyen módon leírt betűkottáról, vagy vonalrendszerről! Ugyanígy, fordulatokban mutatjuk, lehet egyesével, vagy közösen énekelni. Itt hangonként haladunk, a megszokott hangkészletben. Egy-egy elrontott lépés után többször térjünk vissza rá.

g. Énekeld kézjelről!

Hangonként vagy fordulatokban mutatjuk, lehet egyesével, vagy közösen énekelni. Itt is törekedjünk az „életszerű”, az adott dalanyaghoz illeszkedő fordulatokra. Eleinte olyan dallamokat mutassunk, amit várhatóan jól ismernek már, és abból kiindulva evezhetünk szokatlan, újszerű vizekre – vagyis fordulatokra.

h. Válaszd ki, melyik szól!

A táblára 4-5 dallamfordulatot írunk betűkottával, vagy hangjegyekkel. Lehet cifrázni, hogy állatok tartják a kis táblákat... Itt érdemes a variánsok elvére törekedni, hogy hasonlóak legyenek a megfejtendő dallamok.

i. „Utolsó hang”

A tonalitás érzet gyakorlására szolgál, egyik kedvenc feladatunk. Elsőben a tanév vége felé lehet játszani, amikor már minden hangot ismernek. Feladat: megadom a kezdőhangot, majd a zongorán játszott – most szándékosan hosszabbra vett – dallam utolsó hangját kell kézzel mutatni. Célja, hogy a gyerekek ne az előző hangból – erre a dallam hosszúsága, nyakatekertsége miatt nincs lehetőségük – találják el a hangot, hanem tonális érzetükre támaszkodva, a „levegőből”. Állva játsszuk, aki hibás jelet mutat, leül. Győztes az, aki „mindvégig kitart”! Természetesen a becsületes, másik kezére nem kukucskáló játékosokra van szükség! Mindig ugyanabban a hangnemben maradunk, de itt is lehet – ha már egyébként jól megy a feladat – más oktávban játszani a dallamokat, esetleg összekeverve...

1/2 – Hallásfejlesztő feladatok a második – negyedik évben

A további években is végezzük az első év feladatait, mindig az adott hangkészlethez, és a tanítandó anyaghoz igazodva. (Pl. az első év „vadászat” feladata kiválóan működik 3. osztályban is, ha a szí hangot tanuljuk.) Vezetünk egy kicsit hosszabb, nehezebb fordulatokat, az osztály képességei szerint.

A 2-4. osztályban használt új feladatok:

- j. Dallamfordulatok szólnak zongorán: **„fejtsd meg!”** Haladó csoportoknál az egyszerű feladatot úgy nehezítjük, hogy a hangok a zongora különböző oktávjában szólnak. Ezzel elérhetjük, hogy valóban tonalitásban gondolkodjanak, és ne egymáshoz viszonyítsák a hangokat.

- k. **„Ugróiskola”** – egyszerű, majd egyre nehezebb kézjeles feladatok követik egymást. Csak akkor működik, ha a nehezedő dallam mindig az előző, már jól „beült” fordulatra épít. (Pl. a „fá” hangot és kapcsolatait akarom beültetni, akkor az első 3 „osztályban” a s-m, s- m-r, s-m-r-d kapcsolatokat járom körül. Ezután, a 4. és 5. „osztályban” adom hozzá a fá hangot, előbb a s-f-m fordulatban, majd nehezítve: f-r-m, s-m-f-r, stb.! Az „osztályzatot” érdemes jól láthatóan a táblára írni.
- l. **„Harangszó”** – főként lá-pentaton hangsorban használt játék. A l-sz-m-r-d-l, hangokat játszom a zongorán, eltérő sorrendben, néha más-más oktávban is. A zongora pedáljával egy kicsit összezúgatom a 6 hangot, erről kapta az elnevezését. Feladat: le kell írni a 6 hangot, abban a sorrendben, ahogy megszólalt. Némi gyakorlat után bravúrosan írják a legszokatlanabb kapcsolatokat is. Ellenőrzésnél el is énekeljük. (A hangulat érdekében eljátszás előtt el is mondom, melyik templom harangja szól)

2. Hogyan kezdjük a ritmusok tanításához?

Legelső a tanári példaadás: a bemutatott dal ritmusa-feszessége, a tanított és példaképpen megmutatott tá-titi ritmus ugyanúgy bevésődik, mint a dallamfordulatok.

Ne higgyük, hogy ezeket az elemi, a gyermekdalokban szereplő ritmusokat mindenki tudja!

Az első feladat a **mérő és a ritmus** megkülönböztetésének képessége. Ezt is különféle játékos formába öltöztethetjük: mindenhol lehet mérőt és ritmust is adni. Bármelyik testrészünkön lehet ritmust vagy mérőt (szívdobbanást)kopogni. Jó, ha alaposan megmozgatjuk őket, tapsolni ugyanis elől-hátul, lent és fent,

oldalt és guggolva is lehet! Sőt, ki is lehet lépni az egyszerű ritmusokat, az alattunk lakók „örömére”.

Ritmusainkat a kezdetektől **képletekbe** rendezzük, életszerű példák alapján. A ritmusképleteket ugyan úgy a dalokból vonjuk ki, mint a dallamfordulatokat. Az első osztályban bőségesen használjuk a visszaéneklést-visszatapsolást, legjobb, ha együtt éneklük és tapsolják a ritmusképleteket. A képleteket mielőbb **ütemekbe** rendezzük. Ezek kimérése, kiszámolása ne matematikai alapon, hanem **az ütemszűlyök megfigyelésével, az időérzék** alapján történjen! A megfigyeltetős feladatok mind a **belső időérzék kialakulását segítik**.

Az ütemfajta tanításakor fontos, hogy az adott ütemfajta helyiértékeit éreztessük- tanítsuk. Meg kell tanítani-mutatni az ütemfelező fogalmát. Diktáláskor felírni számmal az ütem fölé a negyedeket : 1-2-3-4. Kell lássák, hogy egy adott hang az ütemben hol helyezkedik el! Később el lesz a hely ritmusképzés alapja.

Az **osztinátóról**: sokan használják, szívesen élnek vele. De nem minden dalhoz illik, és nem állandóan! Zenei találékonysággal, a dalok egy-egy bizonyos pontján megszólaló kísérettel többre megyünk. Vigyázni kell, hogy a – magyar népdalok többsége ilyen – parlando dalokat ne „rontsuk el” osztinatóval, sőt, a giusto dalaink előadása is kíván némi lélegzést. Nem lehet, nem szabad a népdalt elrontani, meghamisítani semmilyen ötletesnek vélt kíséret miatt! A kis gyermekdalokhoz (Kodály, Járdányi) lehet 2—3 ütemes kíséreteket szerkeszteni, akár úgy is, hogy minden sorhoz más ritmus kerül.

2/1. Ritmusos feladatok az első évben

a. Visszhang

Mint a dallamoknál: tapsold vissza, közben mondd velem a ritmus nevét! A tapsolós feladatokat csak az első időben használjuk, később áttérünk az életszerűbb (zeneszerűbb) feladatra: a hangzó dallamból kell a ritmust felismerni.

b. Fejtsd meg!

Zongorázunk 2-2 ütemes dallamot, fejtsd meg, énekelve! (közben mérőt adunk)
Mivel a ritmusra koncentrálunk, itt nem baj, ha a dallam nem „stimmel”.

c. Hány ütemet hallottál?

Jó és nagyon fontos feladat az **ütemek számának megfigyeltetése, kiszámolása**.
Játszunk zongorán vagy énekelünk egy dallamot – számold a kezeden, hány ütemet hallottál!

d. Mi az ütemmutató?

Az egyik legfontosabb feladat. Ha már ismerik a páros és páratlan ütemeket, kérdezhetjük, hogy milyen ütemfajtaiban zongoráztam.

e. Hányadik ütemben járok?

Az előző feladat variánsa: ismeretlen dallamot játszva megállunk hirtelen egy helyen - megkérdezhetjük, hogy ez most hányadik ütem? Ehhez jó, ha felírunk a táblára üres ütemeket, megszámozva, s ezt figyelve, követik a szemükkel, hol járunk.

f. Tapsold az x. ütemet!

A táblán felírt dallamot nézve, énekeld hangosan vagy tapsold a dal 5. ütemét, a többi némán!

g. Megosztások

A táblán van 8 ütem, énekeljük, vagy **tapsoljuk ütemenként váltva, (tanár-diák, fiúk-lányok, stb)!**

Így játszva rögzülnek a képletek. Később, ha már jobban ismerik az ütemek **belső rendjét**, lehet úgy is kérni, hogy tapsold az ütem 1-et, vagy 2-őt. Első osztályban már **tanuljuk a 4/4-et, itt nagyon fontos, hogy az ütemfelezőt ilyen módon begyakorolják: Tapsold az ütem első felét- a tanár a másodikat!**

Vagy: tapsold csak a tá-kat, csak a titi-ket, a többit a tanár!

Változat: sorban állva mindenki egy-egy ütemet tapsol-énekel- cél a folyamatosság!

h. Hal-rák játék

A felírt 8 ütemes ritmus-sort nemcsak hal- ként (előre), hanem rák-ként (hátrafelé) is el lehet olvasni, sőt kétfelé is oszthatjuk az osztályt – hal-rák együtt.

i. „Többszólamúság”

A táblán lévő 8 ütemes ritmussort mindenki más ütemnél kezdi. Így egy 8 szólamú „zenemű” keletkezik, melyet egyszerre kezdünk és egyszerre ér véget. Nagyban segíti ez a feladat a lüktetés egyenletességét.

j. Tapsold bele!

Felírunk a táblára 8 üres ütemet (elsőben 2/4-ben). Feladat: Zongorán játszunk egy 8 ütemes dallamot, és ehhez kell a megjelölt ütembe/ütemekbe tapsolni szinkópát (vagy bármilyen más, megbeszélt ritmusképletet). Ezzel rávesszük, hogy számolja az ütemeket, és gyakorolja a pontos ritmus-képzést.

k. Hányadik ütemben szólt?

Az előző feladat rokona. Most egy kiválasztott tanuló megjelöl egy-két ütemet, ahová ők – a tanár játéka közben - beletapsolják a szinkópát, és a tanárnak kell kitalálni, melyik ütemben tapsoltak. (ez az egyik kedvenc játékunk, mert a tanárnak nagyon nehéz dolga van...)

I. Ritmus-dominó – körben állunk, mindenki 2 ütemet tapsol, de az első ütemben - mint a dominó-játékban – megismétli az előtte lévő tanuló 2. ütemét. Eleinte érdemes a táblára írni, hogy jól értsék, de hamar beleszoknak.

2/2. További lehetséges feladatok a 2-4. évben

(Az első évben tanult feladattípusokat is végezzük, folyamatosan, mindig az új ritmusképlet begyakorlására.)

- d. A táblán 8 ütemes ritmussor – az egyik ütem üresen maradt – tapsoljuk az egészet, valaki – jelentkezésre – **betapsolja a hiányzó ütemet!** Lehet mindenkinek saját változata, amelyet a végén egyszerre eltapsolnak.
- e. **Állandó nehezedés:** elindulunk egy egyszerű, 4-8 ütemes ritmussorból(tágasan kell felírni, hogy később sűríteni lehessen), majd minden eltapsolás után egy-egy helyen a tanár változtat, nehezít rajta (különösen jó ez a feladat a tizenhatodok aprózásának érzékeltetésére, illetve az átkötések megéreztetésére). Lényege, hogy egy adott metrumban, állandó tempóban, zárt keretek között éreznek rá a ritmusok aprózódására. Ezzel a módszerrel nagyon bonyolult ritmusok is megszólaltathatók. A tanárnak előre át kell gondolni, melyik ritmust mivé akarja változtatni, hogy folyamatosan mehessen a megszólaltatás, ne kelljen újra és újra megállni.

3. Zenei memória

Eléggé keveset beszélünk róla, pedig a gyakorló muzsikusnak égető szüksége van rá!

Az is segít, ha egyszerűen ösztönözzük őket a gyors, hatékony tanulásra. A dalokat ezért mindig kotta nélkül tanuljuk, a hallás utáni tanulásnál tilos a kottát nézni! Nyugodtan lehet a dalokat egyvégtében, több versszakkal tanítani, a kicsi gyerek – ha ösztönözve van rá – pillanatok alatt tanul! Jó módszer a végénél kezdeni a tanulást: éneklek a dalt, és az utolsó sort énekeljétek velem! Mindig egy sorral előrébb lépünk, a 3. alkalommal már tudják, hogy érdemes előre figyelni!

Sokat segít a **TV játék**:

Egy táblára rajzolt „képernyőbe” rövid dallamot írunk – majd az adásnak hirtelen vége lesz. Ki tudja visszaénekelni? Ezzel a gyors, alapos olvasásra és memorizálásra szoktatjuk őket.

Kígyó-építés:

Folyamatosan haladunk, mindenki részt vesz benne. Az első tanulónak 1 hangot, a következőnek 2-t, majd így tovább, egyre több hangot adok énekelve. Aki nyerni szeretne (mindenki), az már az első hangnál feszülten figyel, hogy minél többet megjegyezzen belőle. (pl. s-sm- smr-smrs- smrsd....)

Ritmus dominó:

Az előző játék rokona. Körben állunk, s mindenki két ütemet tapsol: az előtte lévő 2. ütemét, és hozzátesz még egyet. Ezzel azt is gyakoroljuk, hogy mindenki pontosan érezze, mennyi hang van egy ütemben...

Minden egyéb, hallásfejlesztő feladatnál, vagy olvasásnál-írásnál ösztönözhetjük őket memóriájuk megmozgatására. Pl. tolmács-feladatnál: előre szólok, hogy csak egyszer éneklek el az abc-s hangra lefordítandó, vagy leírandó fordulatot. A ritmus-diktandót is csak kétszer játszom el: a második inkább ellenőrzés. Van olyan diktandó, hogy addig nem szabad a ceruzához nyúlni, amíg a zene szól. Meg kell hallgatni végig, utána lehet írni. Olvasásnál: ki tudja leghamarabb kotta nélkül is elénekelni a példát? vagy váltott énekléssel: egy ütem kottából- egy ütem fejből.

Tapasztalatom szerint nem bízunk eléggé a gyerekek memóriájában, nem használjuk, s ezért hamar el is kopik. Összekeverjük az olvasási készséggel: válasszuk külön a két feladatot! Legyenek igazi kottaolvasási feladatok, ahol rászorítjuk őket, hogy ténylegesen a kottát figyeljék, más esetben viszont adjunk feladatot az emlékezetüknek is!

4. Kottaolvasás

Alapelvünk: az olvasás és az írás is a zenei nevelés része! Bizonyos időszakokban, a tanulás kezdetén bizonyára nagyobb hangsúlyt kap, de mindig szem előtt kell tartani, hogy egy nagyon fontos **eszköz** csupán a kezünkben, amivel jól kell gazdálkodnunk!

Anyaga: amit éppen tanulunk, ahol járunk, a stílusegység, a teljesség- és a variáció elve jegyében. Pl. régi stílusú, 6 szótagos népdalok (Páva-dallamcsalád, vagy: 11 szótagos új stílusú dallamok (Kormos Pistát .. és rokonai) **Kiemelten fontos minden évfolyamon a stílusegység megtartása**, akár dallamfordulatokat, akár az olvasást-írást gyakoroljuk!

Első lépés: [a nehézségek megosztása](#)

A kezdeteknél (kb. 4. évig) nagyon fontos a **nehézségek szétválasztása, megosztása**.

Az első évben, a legkisebbeknél az is komoly feladat, hogy mérővel kövessék a tanár énekét, majd fokozatosan, a következőkben leírt módokon bekapcsolódnak. Az első évben főleg tábláról olvasunk – ekkor jó, ha állva figyelik-követik a tanár énekét. Hogy valóban követik-e, képesek-e koncentráltan a kottaképre figyelni, azt a feladatokból tudjuk megállapítani.

A későbbiekben is mindig követeljük meg a helyes testtartást, és a puha, lélegző mérőt („macskatalp”)

Fontos a **teljesség-érzet az első órától, vagyis, hogy a növendék a teljes dallammal találkozzék, miközben a nehézségeket a tudásának megfelelő szintre csökkentjük**.

A csökkentés történhet az olvasott részlet nehézségeinek szétválasztásával, tehát:

- kötetlen ritmussal (csak ismert, már begyakorolt fordulatokat!),
betűkottával, vagy vonalrendszeren – ebben az esetben vigyázat, mindig abszolút magasságban!!
- kötött ritmussal 4 v. 8 ütem (előkészítés: megfigyelések – hol, hányszor fordul elő egy adott hang, ritmus)

A teljesség-érzet megtartásának és a nehézségek megosztásának egyik legjobb módja a tanár és a növendékek közötti osztott olvasás. (a darab jellegzetességétől függően:

pl. tanár az egészet, növendékek az ütemek 1. hangját, vagy ritmus szerint: csak a negyedeket, később nyolcadokat, vagy hangmagasság szerint: csak a dókat, stb., majd egyre több hangot „kapnak” olvasásra)

A tanuló tehát végig az egész darabot hallja, szemével követi, miközben feladata csak annyi, amennyit meg is tud oldani.

A mérőről:

Nagyon fontos, de fontos a **módja** is! Az erőszakosan, durva hangzással „ütött” mérő nem segíti a zenei megszólalást! A mérőnek állandó biztonsággal, de puhán, lélegzőn kell szólnia. Olvasás közben a legjobb két kézzel, egész karral, „puha macskatalpon”.

Új ritmusképleteknél érdemes először a mérőt gyakoroltatni: a tanár hangoztatja az új ritmusképletet, a gyerekek pontos mérőt adnak hozzá. Nagyon fontos ez pl. a szinkópa, az éles és a nyújtott ritmus gyakorlásánál.

További feladatok a kottaolvasáshoz: (főleg 2. osztálytól)

a. Egyéni- csoport- teljes osztály énekének váltakozása.

Lényeges, hogy akkor is figyeljék, kövessék mérővel a kottát, amíg más énekel! Kicsiknek nagyon nehéz folyamatosan szemmel és füllel is követni a kottát, ezért az olvasás is sokszori ismétlést igényel. Lehet 2 vagy 4 ütemenként, ha gyakorlottabbak, akár fél ütemenként is váltani.

b. Belső hallással

Csak a megbeszélt elemeket énekeljük hangosan (pl. minden szó-t, minden nyolcadot, éles ritmust, stb.,) a többit belső hallással.

c. Változat:

Jó játék az **egészet belső hallással,(mérővel)**, majd csak a záróhangot hangosan, jó helyen beénekelni. (közben a tanár egy kicsit „csalhat”, halkan beledúdolhatja a jó megoldást. Itt lehet zálogot szedni a hibázóktól, mindenesetre legtöbbször nevetés a vége)

d. „Szereposztás”

Minden gyerek egy-egy hang, és csak azt énekli. Cél a folyamatos dallamvezetés.

e. Nagyon kedves feladat 8 ütemes, **ismert dallamok éneklése, ütemszámról.**

Kiosztunk 8 számozott lapot, s mindenki csak azt az ütemet énekli, amelyik kis kártyát húzta. Cél a folyamatos éneklés, hogy a dallamot belső hallással kövessék, és érzékeljék, hol járunk. Különösen nehéz a feladat, ha felütéses dallammal van dolgunk.

f. **Szolmizált és abc-neves éneklés váltakozása (pl. minden 2. ütem abc-s név).**

Padtársanként is kioszthatjuk, az egyik szolmizálva, a mellette ülő abc-vel. Nagyobb gyakorlottságot igényel, ha egy váratlan tapsra, vagy jelre kell váltani.

- g. **„Bújócska”** – akkor lehet játszani, ha a csoporttársak már jól ismerik egymást. Egy valaki elfordul, és négy tanuló között (pl. 2 ütemenként) kiosztjuk a dallamot. Az elbújt tanulónak hang után kell kitalálni, ki énekelt? (Erre a feladatra legtöbbször az is megmozdul, akit eddig nem inspirált az olvasógyakorlat eléneklése, hiszen ez így más, ez játék...)
- h. **„Jaj, elrontottam!”** – a figyelmes olvasásra szoktat rá ez a játék. A már jól begyakorolt olvasógyakorlatot a tanár egyszer csak elénekli, vagy elzongorázza – és jaj, hol itt, hol ott hibát vét benne! Feladat: a hibás hangot észrevenni, hol volt, sőt, megfigyelni, hogy mit énekelt a gyarló pedagógus a kottában szereplő hang helyett. (Pl. a 6. ütem 2. negyedén a dó helyett mi-t tetszett énekelni....)

5. Kottairás

Mindig az olvasás után jár, nehézségi foka valamivel alacsonyabb, mint amit az olvasásnak adunk. Anyaga megegyezik az olvasásával, a már említett stílusegység nevében.

Most egy olyan fejezet következik, ami nem zenei kihívás, mégis, elengedhetetlen, ha zeneértő gyerekeket akarunk nevelni.

Technikai gyakorlatok

Az első osztályban nagy gondot kell fordítanunk arra, hogy a gyerekek az írás technikáját elsajátítsák. Ennek legfőbb eszköze a jól látható 5 vonalas tábla, amelyre a tanár a gyerekek tempójával egyezően, magyarázattal „előírja” majd a hangjegyeket, kulcsokat. Fontos, hogy ne rajzoltassuk a gyerekeket, hanem a folyóírást tanítsuk, amelyet majd – 4-5 évvel később – önállóan használni fognak. (Ezért „tiltandó” pl. hogy először üres karikát rajzoljanak, majd azt beszínezzék, hiszen ebből sose lesz folyóírás)

Általános iskola első osztályában tanítóktól el lehet lesni azokat a fogásokat, amellyel a tanulókat az írásra oktatják. Pl. meg kell tanítani a füzet kezelését, a ceruza fogását, az asztalnál való elhelyezkedést is írás közben. Valószínűleg az sem jutna magától eszébe egy kezdő tanárnak, hogy „levezényelje” az írásos feladatot, ily módon: elővesszük a füzetet, kinyitjuk a következő üres oldalnál, megkeressük a következő üres sort, elővesszük a ceruzát, most együtt ezt és ezt írjuk, majd ugyanez vissza – eltesszük...stb. Aki szeretné megspórolni ezeket a „tanítónénis” fázisokat, ám tessék, próbálja meg – de ne csodálkozzon, hogy kudarcba fulladt az órai munka! Az írás ugyanis minden másnál nagyobb

koncentrációt, összeszedettséget igényel, s ha egy csoport szeretne rendezetten dolgozni, bizony nem lehet a szoros irányítást megspórolni!

Szóval, ott tartunk, hogy mindenki elővette a füzetét, a ceruzája is megvan – valószínűleg jónéhány elgurult a lázas keresésben - nosza, írjunk! Szerencsés esetben a tábláról már láttak hangjegyeket, olvastak is róla.

Először a tanult hangkészlet legegyszerűbbjével kezdjük – írjunk szó-kat, mi-ket, szépen sorban, sormintaként. Ha már ügyesen megy – az ujjunkat a hangjegyek közé tettük, hogy ne csússzanak össze – berakhatjuk ütemekbe, kettesével, sőt, gerendát is adhatunk hozzá! Másolunk a tábláról és sormintát írunk, egészen addig, míg kecses, folyékonyan olvasható hangjegyek sorakoznak előttünk. Minden hangot végig próbálunk, lefelé és felfelé húzott szárral, hiszen ez újabb bravúr egy kisgyerek számára. Külön attrakció a kulcsok írása: tapasztalatom szerint többet nyerünk, ha egyszer – akár fél órát is rászánva – lassan, lépésenként megmutatjuk és begyakoroltatjuk, mint éveken át javíttatni a csálé violin és törpe basszuskulcsokat.

Külön kell figyelni a ritmusok- ütemek arányára, s később az új ritmus-képletek írására: nyújtott-, éles ritmus, a nyújtópont helye, szinkópa – nem csak ritmikai, hanem írástechnikai kihívás is!

Ha az írás technikáját elsajátítottuk, a következő lépés: **a tanult szolmizációs fordulatokat kottába szedni.** Egyszerűnek tűnik: megbeszéljük, a szó itt lakik, a dó amott – tessék dolgozni! És jön a meglepetés: a drága gyermek csak néz és néz... Szóval, eleinte ezt is együtt írjuk, jelentkezhetsz, aki tudja megfejtést, legfeljebb kinevezzük az osztály zenetudósának..

Mit írjunk? Csakis olyan dallamot, amit a hallásukban el tudnak rendezni, jobb esetben már el is énekeltük szolmizálva. Ekkor tud szoros kapcsolat kialakulni a hangzás és a jel között. Amit leírtunk, rögvest el is énekeljük.

Fontos: a táblára írt kottakép példakép a gyerekeknek, ezért fokozottan kell ügyelni a kottakép tisztaságára, azaz: arányos elrendezésére! Lehet csúnya a tanár kézírása – ebben nagyon megértők tudnak lenni a gyerekek – de a ritmusok térbeli elhelyezésében nem lehet hibázni! (gyakori hiba a 3 egyforma lábon álló szinkópa, a túl hosszú lyuk az ütem végén, az aránytalanul rövidre hagyott záró ütem).

Ennek, az ilyesféle hibák kiküszöbölésére szolgál az a feladat, amikor szárok nélkül, csillagokat-hangjegyeket helyezünk el egy ütemben, és az elhelyezkedéséből meg kell fejteni a ritmust!

Házi feladatnak nyugodtan adhatjuk az órai munka lemásolását, egyszer, sokszor- ahányszor leírod, annyi pirospontra...

Később lehet átköltöztetni, basszuskulcsba átírni, az abc-s neveket mindig odaírva! Ez a terület sok mechanikus gyakorlást kíván. Mivel a szolfézs többi elemét úgysem tudják a növendékek otthon gyakorolni – hiszen az ehhez szükséges készségeket csak most alakítjuk ki - , ezért legyen írás a házi feladat, ha akarunk otthoni munkát adni.

6. Dallam és ritmus diktandó kezdetei, előkészületei

Akármilyen merészen haladunk előre a hallás és ritmikai feladatok, az új anyag megtanulása terén, az írás komoly előkészítést, érési időt kíván. Ha már biztonsággal, jó technikával (értsd: arányosan) írnak tábláról, jöhetnek az egyéb írásos, a majdani diktandót előkészítő feladatok.

6/1. Az első év (második félévének) lehetséges feladatai

Rész-diktandók:

- **Írás zongorás diktálás után, ritmus-jelekkel.**

A nehézségek megosztásának fontos állomása a ritmus „kivonása” a hallott dallamból. Ha már szóban sokszor megfejtették a 2-4 ütemes dallamok ritmusát, a második félévben sor kerülhet egy „igazi” diktandóra is!

Mindig megadjuk előre, hány ütemet játszunk, fel is írjuk az ütem-kereteket a táblára. Eleinte két ütem is elegendő, egyszerű, tá-titi ritmussal, amíg magát a feladatot megértik. Itt is fontos, hogy énekelve adják vissza a megfejtett ritmusokat, akár kitalált dallammal is, ha az eredetit elfelejtették. A mérőütés mindvégig nélkülözhetetlen, a diktálás alatt is!

- **„Névjegy” készítés:**

Felírunk a táblára 2 db 2/4-es ütemet, és ahhoz minden gyereknek komponálunk egy kis dallamot – azt, ha megfejtették, fel is írjuk a táblára. A kezdőhangot megadom, s aki kitalálta, övé lesz a névjegy. Visszafelé is működik : ha már tele a tábla dallamokkal, ki kell találni, éppen melyik névjegy szól.

- **Mi szólt a x. ütemben?**

Felírunk a táblára 8 ütemet, megszámozzuk. Zongorán szól egy 8 ütemes dallam – meg kell fejteni, hogy pl. az 5. ütemben milyen dallam- ritmus szólt? (picit lehet

segíteni, úgy játszani, hogy könnyen felismerhető legyen, de azért ez már csak ügyesebbeknek való)

6/2. További feladatok a 2-4. osztályban

A magasabb osztályokban is tartjuk azt az alapelvet, hogy megosztjuk a nehézségeket, és különféle rész-diktandókkal próbáljuk előkészíteni a majdani „igazi” diktálást. Az a reménységünk, hogy majd a felső tagozatra (7-8. osztály) beérnek a zenei készségek, hogy felismerje a dallami-ritmikai elemeket, és le is tudja kottázni.

Fontos, hogy inkább több, könnyebb feladatot adjunk, hiszen – ha hallja is a dallamot - még le is kell írni, átváltani abc-s hangokra, megtalálni a hangok helyét...

- **Írás diktálás után, egész-kottákkal.** Mivel nincs ritmus, egész figyelmükkel a hangokra, lépésekre, fordulatokra koncentrálhatnak. Előtte természetesen be kell a hallásukat biztosítani, hogy könnyen felismerjék a lépéseket. Írhatunk betűkottával, vagy abc-s hangokkal is, ha már előtte átismételtük az adott hangnemet. Általában négy fordulatot diktáljunk, egy négysoros népdal járását utánózva. Kezdetben 3-4 hang is elég, később bővílhet 5-6 hangra. Megadjuk – és felírjuk a táblára! – a kezdőhangot, majd 1-2 eljátszás után a megoldást is! Mindig el is énekeljük, legjobb, ha a megfejtő tanuló rögtön énekelve diktálja a jó megoldást!
- **Írás diktálás után, ritmus-jelekkel.** A nehézségek megosztásának fontos állomása a ritmus „kivonása” a hallott dallamból. Mindig megadjuk előre, hány ütemet játszunk, fel is írjuk az ütem-kereteket a táblára. Magasabb osztályban lehet 4x4 ütem, változatosabb, a tanult anyaghoz kapcsolódó ritmussal (pl.

nyújtott, éles ritmusok, tizenhatodok). Itt is fontos, hogy énekelve adják vissza a megfejtett ritmusokat, akár kitalált dallammal is, ha az eredetit elfelejtették. A mérőútás mindvégig nélkülözhetetlen, a diktálás alatt is! Lehet csak ritmusból is „keretes diktandót” szerkeszteni. Pl: Felírunk 4 ütemvonalat, az első és utolsó ütemet kitöltjük, ez mind a 4 feladatban állandó lesz. Megfejtetni a két középső ütemet kell. Mivel előtte-utána van ritmus, nemcsak kevesebbet kell megfejtetni, de viszonyítani is lehet az elhangzott fordulatokat.

- **Keretes diktandó.** A második osztálytól kezdve fontos feladat, amely sokat segít a hallás-ritmus-forma egységének kialakításában. A hangok világa c. kötetek sok efféle feladatot tartalmaznak, de mi magunk is kitalálhatunk hasonlókat. (8 ütemes népdalsor 1-2 hiányzó üteme, népdal záratai, új stílusú népdal középső ütemei, stb. Előnyei: a teljesség élményét adja, miközben a megfejtetni való sok esetben egyáltalán nem nehéz. Belehelyezi a tanulót egy konkrét dallamvilágba, melynek törvényszerűségeit, fordulatait, ritmuskészletét vélhetően már jól ismeri. Tapasztalatom szerint a diktandótól leginkább az üres papírlap miatt félnek a tanulók, mivel nem találnak fogódzót. A keretes diktandós feladatok – fokozatosan csökkentve a megadott elemek számát – kitűnően előkészítenek egy majdani, felnőtt diktálásra.

7.Abszolút rendszer és szolmizáció

Az abszolút rendszerrel való ismerkedés általában az első osztály második felében kezdődhet. Feltétele, hogy legyen fogalmuk a szolmizációs hangokról (nem baj, ha még nem ismerik az összeset), azok elhelyezkedéséről a vonalrendszeren.

A gyerekek életkorához mérten kell megmagyaráznunk, hogy a hangoknak van állandó lakhelye („öröklakása”) és ideiglenes helye („albérlet, nyaraló”). Természetesen adódik a hasonlatból, hogy a lakást ugye kulcs nyitja, enélkül nem jutunk be a házba. Jó példa lehet a vezetéknév és a keresztnév kettőssége is, az egyik mindig maradandó, a másikat becézgetni, változtatni is lehet.

Tapasztalatom szerint az idejében elmagyarázott kettős elnevezés a későbbiekben nem okoz zavart, ha állandóan, újra és újra párhuzamosan használjuk a szolmizációs hangokat az abc-s nevekkal.

Mindig figyelni kell arra, hogy az abc-s neves éneklés csak abszolút hangmagasságban történhet! Túl magas vagy mély fekvésnél inkább tanítsuk meg a gyerekeknek, hogy ilyenkor oktávot törhetnek.

Ha az elméleti alapot leraktuk, jöhet a gyakorlat – ici-pici lépésekben. Első osztályban jó, ha a terc távolságot célozzunk meg. Ha a dó-ré-mi hangokat szépen éneklük, olvassák, hallják, megmutathatjuk, hogy hol a helyük, ha F a dó. Néhány órán át ezeket a hangokat ismételjük, táblára rajzolva a 3 hangot, fölé szolmizációs, alá abc-s megnevezés kerül. Énekelhetjük tábláról, kézjelről, olvasógyakorlatról, mindig szolmizálva és abc-vel. Mondhatjuk úgy is, hogy „énekelj abc-vel, de gondold a szolmizációra!” Ha már biztosan megy, ugyan ez a három hang költözködik egy másik lakásba, G-dóba, majd C-dóba. Ezzel megismertük a hétféle hangot.

Lehet skálaszerűen is felépíteni C-től C-ig, de **zenei értelmé csak akkor lesz, ha a fülük által befogadható dallamfordulatokat társítunk hozzá.**

7/1. Játékos feladatok az első osztályban (2. félév)

- a. Táblára felírt hangsor, az éppen tanult hangkészletben. Felette szolmizációs név, alatta abc-s. A tanár mutatja a hangot, melyet – a helyzetnek megfelelően **váltogatva kell, szolmizálva, vagy abc-vel, folyamatosan énekelni.** Egyszerre látja a gyerek a hangot, és a kétféle nevet, remélhetőleg így fog rögzülni...

Az éppen gyakorolt hangkészletben először egyszerűbb lépéseket, később lehet bátrabb fordulatokat is adni. Ezt egyesével éneklük a vállalkozók, hogy lehessen segíteni, javítani. A gyerekek képességeit figyelembe véve lehet egyszerűbb-nehezebb feladatot adni.

- b. **Kézjellel mutatjuk** a szolmizációs hangot, (a szokott dallamokon, 5-6 hangos fordulatokban) amit ők **abc-vel** énekelnek. Lehet „tanársegéd” a legügyesebben éneklő.

c. **Kézzel éneklés –**

Ujjainkat széttárva a vonalrendszert utánozzuk. Másik kezünkkel mutatjuk a hangot a „vonalszerkezeten”, amit a gyerekek énekelnek szolmizálva-abc-vel.

d. **Légy tolmács!**

Ha már elég jól begyakoroltuk az adott hangkészletet, lehet tolmácsosát játszani. A tanár énekel szolmizálva egy fordulatot (1. osztályban 2- 3-4 hang maximum), amit a tanuló „lefordít” abc-s nyelvre. Ebből a feladatból „Olimpiát” is szoktunk rendezni: versenyezzük, hogy adott idő alatt (pl. 7 másodperc) hány hangot tud „lefordítani”.

e. Párbaj –

Nagyon kedves játékunk. Az előző fordítottja: két jelentkező egymásnak háttal áll, ők párbajoznak. Az osztály egyik fele ennek- másik annak drukkol és ellenőrzi a megfejtést. A tanár énekel abc-vel, most a szolmizációs hangot kell mutatniuk.

7/2. Az abszolút rendszer és szolmizáció a 2-4. osztályban

A 2. osztályban C, G, és F dó-val foglalkozunk. Mindegyik hangnemet dó és lá pentachordonként gyakoroljuk, hetekig, amíg biztosan össze nem tudják kapcsolni a szolmizációt az abc-s hanggal. Az előjegyzéseket még sokáig nem a sor elejére, hanem mindig a hang elé tesszük, mert így válik tudatossá, hogy ott pl. nem H, hanem B hang szerepelt. Tapasztalatom szerint a korán kitett előjegyzésekkel valójában nem törődnek, „letudják” azzal, hogy kitették a sor elejére. Később persze megtanuljuk így is, de akkor már tudatossá válik az előjegyzések szerepe. Az abc-s hangok nevét is mindig a hangok alá írjuk, itt is figyelve a módosított hangokra.

Az abszolút rendszer a 3. évtől egyre tágasabbá válik. Ekkor már dúr és moll skálákat tanulunk, 3 kereszt, 3 bé-ig. Ebben az évben is hosszasan időzünk egy-egy hangnemnél, nagyjából az egész évre elosztva, 2-3 hónapig foglalkozunk egy hangnemmel, sok diktandóval, kézről-tábláról énekléssel.

4. osztályban kitágul a kör a 4 kereszt, 4 bé előjegyzésig.

Valamennyi évfolyamon használjuk az elsőben megkezdett gyakorlatokat, tágasabb és nehezebb hangkészlettel.

További feladattípusok a 2-4. osztályban:

- f. **„Képzeld el a hangszeredet! ”**- Mindenki úgy tesz, mintha a hangszerét fogná. A tanár énekli a kívánt hangot szolmizálva, ők „lefogják” és éneklik az abc-s névnek megfelelően.
- g. Magasabb évfolyamokon az abszolút rendszer használata összekapcsolódik a **diktálással**: pl. a tolmács -feladat írásos változata: éneklek 4 fordulatot szolmizálva, és azonnal kottázni kell egész hangokkal.
- h. Az olvasással is összekapcsolódik: **egyszerre énekeljük szolmizálva- és abc-s névvel**. Nehezebb változat: gyors váltásokkal, ütemenként, vagy jelre váltva.
- i. Betűkottás olvasógyakorlatot rövid átnézés után **abc-s névvel énekelünk** az éppen gyakorolt hangnemben. (Pl. Tegzes olvasógyakorlatok 1-20 példái)

8. Többszólamúság

Az első osztályban a kezdeti lépéseket tudjuk csak megtenni a többszólamú hallás felé.

Egyik módja az ügyesen kiválasztott ritmus kíséret, a már jól ismert dalokhoz. Pl. Falu végén - 4-4 ütem, mindig váltakozva.

Ennek minősül a dalokhoz adott, nem osztinató jellegű, hanem megbeszélthelyenként adott ritmus-kíséret. Még inkább a többszólamúságra nevel a dalokhoz adott, **tartott alap-vagy kvinthang**. Ezt lehet zongorán, vagy a gyerekek bevonásával hangoztatni. Lehet duda-kíséret - szerűen, pl. dó-szó, vagy lá-mi váltakozással.

Egyéb kis feladatok az első osztályban

- a. **Tartott hang a zongorán** – a tanár hozzáénekel 3-5 hangot – fejtsd meg!
- b. 8 ütemes ritmus a táblán. **Minden ütem felett egy-egy félhang szól** – először meg kell fejteni, (ők tapsolják a ritmust, én zongorázom vagy éneklek a dallamot) majd előadjuk a kompozíciót.

További feladatok a 2-4. osztályban

- c. **Kánon** – három hangos fordulatokat, szolmizálva (tá-tá- tá-szün) ritmussal énekel a tanár, majd ezt kell kánonban (a 3. hangnál belépve) az osztálynak, vagy egyesével ismételni. Ekkor kétfelé kell egyszerre figyelni, és a belépő hangjuk valamilyen hangközben összezseng. Egy pillanat ugyan, de ez már mégiscsak kétszólamúság!
- d. **Változat**: a kánont zongoráról kell megfejteni, és úgy énekelni a zongora hangjához.
- e. **Változat**: a kánont az éppen gyakorolt hangnemben abc-s nevekkal kell énekelni.

- f. **„Állhatatosság-próba” - tartott hang** – az osztály tart egy alaphangot, e fölött a tanár könnyű, majd egyre nehezebb dallamfordulatokat játszik zongorán. A növendékeknek – egy percre sem abbahagyva az adott hang éneklését – egyesével, hangról hangra kell megfejtetni és kézzel mutatni a zongorán megszólaló hangokat. Szébb és érdekesebb, ha nem egy, hanem – mondjuk padosoronként, 2 vagy három hangot tartanak. Ekkor - a zongorával együtt – akár 4 szólam részesei is lehetnek a tanulók!
- g. **Szétnyíló** – viszonylag nehezebb feladat, ehhez már jól kell ismerni a hangközök megnevezését, és viszonylag jól fejlett tonalitás érzékre van szükség. A tanár játszik egy rövid dallamot – a kezdőhangot megadjuk - mely egy adott pillanatban szétválík. Meg nevezni a két hangot és megfejtendő a hangköz neve is. Lényege, hogy tonális keretben maradunk, hangközt és a hang színét (azaz funkcióját) egyaránt figyelni kell! (pl. nem elég, hogy kisterc – a fő kérdés, hogy melyik?)
- h. **Halmazok** – diktandó - szerű feladat, miközben a hangokat egymás alatt-fölött-között kell felismerni. Megadunk egy hangot – eleinte szolmizálva, később abc-vel is lehet – és egy „tornyot”, „hanghalmazt” kell köré elképzelni. Egyre több hang szólal meg a zongorán, melyeket egyesével kell kihallani a hang-halmazból. Pl: adott egy mi, majd a következő hangok szólalnak meg hozzá: mi – szó- ré-lá,. Ügyesebbeknél, magasabb osztályban lehet „furcsa” hangzatokat is létrehozni, pl: mi – lá,szi, d, t,.
- i. **Halmazok könnyebb változata (2-3.osztály)** : a pentaton skála hangjai szólnak meg, s azt kell megállapítani, milyen sorrendben lépnek be? pl: m-l, -r-s-d-l (a végén tehát mind a 6 hang szól)
- j. **Hangközmenetek a 3. és 4. osztályban.**

A 3. osztály egyszerű, középkori meneteket kínál. Legegyszerűbb a tábláról énekelteni, akár tanári, akár hangszer segítségével. A stílusbeli sajátosságok megfigyelése után érdemes hasonlókat a tanulókkal is szerkesztetni, adott alsó szólamra. A hangközök tudatosítása csak a pontos megszólaltatás után lehetséges. Feladat lehet egy-egy hiányzó hangköz beillesztése hallás után, vagy rögtönzése éneklés közben.

A 4. osztályban a hangközmenet tagjai funkciós értéket képviselnek, érdemes többféle funkciós megoldást kipróbálni, megfigyelni. Itt az általában jól ismert feladatokat alkalmazhatjuk: éneklés tábláról, diktandó, rögtönzés

A hangközök tanítása

Az első években a hangközökkel, mint **hangköz-lépésekkel** foglalkozunk. Megmutatjuk ugyan, hogyan szól egyszerre a két hang, de akkor lesz igazi ismeretük róla, ha tudatosan meg tudnak szólaltatni egy hangközmenetet. Erre kb. a 3. osztály végén, illetve 4. osztályban kerül sor.

A tanítás során mindig úgy mondjuk, hogy **hányadik** hangra lépünk, így nem keverednek össze.

Szekundok tanítása:

Első osztályban a második hangot célozzuk meg, és rögtön meg is hallgatjuk: van nagylépés és kislépés. Szolmizációhoz kötjük, s ha ezt sikerül jól begyakorolni, akkor jó alapokat adtunk a hangközök tanításának. Fontos, hogy mindig hallgassák is, amit kérdezek.

Általános gyakorlása: éneklek hangközlépéseket – állj fel, ha pl. szekundot hallasz! Lefelé és felfelé is énekelek, mert az a tapasztalatom, hogy lefelé sokkal nehezebben ismerik fel a lépéseket.

Lehet úgy is, hogy csak szekundokat énekelek, le és fel, verseny-szerűen egy-egy tanuló 3 feladatot kap- ha mindet eltalálta, csillag jár érte.

Az oktáv tanítása

Első osztályban, amikor már az alsó és felső dó-t, illetve az alsó-felső lát, szót megtanuljuk, meg is számoljuk, hogy a rokon hangok a 8. lépcsőn állnak. Ismét kitágítjuk a gyerekek hallását, elmagyarázzuk, hogy a hangos sor végtelen, és egy játékos feladattal meg is mutatjuk:

Rajzoljanak 5 karikát, majd játszom 5 hangot, szétszórva a zongorán. Ebből 4 azonos hang lesz, egy pedig kakukktójás. Miközben éneklik a megadott hangot, figyelik a zongorát, és bekarikázzák az a hangot, amelyik nem „szól azonosan”, nem harmonizál az ő hangjukkal.

Kvintválasz

Kiemelt feladatunk, a népzenei anyagból következően a kvintválaszok tudatosítása, gyakorlása, mindkét irányban. A 2-3. osztályban a hangközök gyakorlására is jó lehetőséget kínál a kvintválasz szerkesztése. Ezt is lehet szóban, vagy írásban, először 2-3 hanggal, majd hosszabb, életszerű fordulatokkal.

- k. **„Rádiós-játék”**: interjút készítünk, melyben a riporter – a tanár - egy dallamot kérdez, a felelet pedig a kvintválasz lesz.

Második osztályban lefelé, harmadik osztályban – összhangban a tanult anyaggal – felfelé szerkesztjük. Nehezítés: a szolmizálva már begyakorolt fordulatokat az éppen tanult hangnemben abc-s hangra váltjuk. Egyszerre is megszólaltathatjuk a sorokat – ekkor már igazi hangközmenetet énekeltünk!

A tercet, kvartot, kvintet a 2. osztályban tanuljuk meg, a fentiekhez hasonló módon. Kiemelten fontos a „Nyíló” játék, mellyel begyakoroljuk, hogy pl. a terc hányféle módon szólalhat meg.

A harmadik osztályban a szext, negyedikben a szeptim részletes begyakorlására kerül sor.

9. Improvizáció

Az improvizáció, mint a **készségfejlesztés eszköze** jelenik meg a szolfézs órákon. (Vigyázat, nem zeneszerzés!) Az olvasás-íráshoz hasonlóan itt is érvényesül a stílusegység elve, vagyis az improvizáció anyaga megegyezik az éppen tanult zenei anyaggal. Csak akkor fogjunk hozzá, ha az adott stílusból már elegendő mennyiségű tanult példa áll rendelkezésünkre. Ebben az esetben **megerősíti a tanulókat a tanult formai, stílusbeli ismeretekben**. (Semmiképpen sem szabad arra bízni a növendékeket, hogy csak úgy, énekeljenek valamit, ráérzésre hivatkozva, a keretek kijelölése nélkül).

Fontos szerepe van abban, hogy a tanulók **zenei emlékezetét** erősítse, hiszen a már tanult elemekből fogja kiválasztani – **zenei memóriája, stílusismerete** segítségével – a legjobban odailleszt.

Mindig gondosan ki kell jelölni az „improvizáció” helyét, időtartamát. Meg kell ismerni a kitöltendő rész előzményeit, hangnemét, a formában betöltött szerepét. Mivel a tanulók íráskészsége ebben az életkorban messze nem tart ott, ahol a hallásuk, feltétlenül énekelve, mérővel kérjük a kijelölt feladatok megoldását. Mivel eleinte – érthetően - nehéz ebben a feladat-típusban megszólalni, fontos, hogy minden megoldást értékeljünk: ha egészen elrugaszkodott a várható eredménytől, akkor is dicsérjük meg a bátorságát, mondván, hogy ez jó, de nem egészen a stílushoz illő megoldás.

Első osztályban e téren még elég szűkösek a lehetőségeink, de azért már lehet mozgósítani a zenei készségeket. Mindenképpen szükséges hozzá a tanári közreműködés, együtt munkálkodás.

- a. Ilyen lehetőség pl. a fentebb leírt ritmusdominó,
- b. 4/4-es ütemben: elkezdem, tapsolom az ütem első felét, fejezd be!
- c. Keretes ritmus: a táblán 4 ütem, a 3. üres. Mindenki eltapsolja a saját kitalált ritmusával, ezt – a nevükkel együtt - fel is írom a táblára. Nagyon büszkék rá, hogy „komponáltak!”
- d. Névjegyet is lehet együtt szerkeszteni – éneklek az első ütemet – keress hozzá befejezést!
- e. Táblára felírt 4 ütemes dallam, (célszerű csupa tá ritmussal írni), bizonyos helyeken csillag áll – töltsd ki tetszésed szerint!

Mit lehet improvizálni? Minél konkrétan jelöljük az improvizálandó rész kereteit (tehát több a megkötés), annál könnyebb a feladat.

Például **2. osztályban** egy 8 ütemes dallam 7.ütemét. Ekkor elénekeljük az első 6 ütemet, majd – kimérve a 7.ütemet – beénekeljük a zárlatot. Ha ezt néhányszor megismételtük, fel lehet tenni a kérdést, hogy kinek „szólalt” meg valami a 7. ütemben? Ilyenkor érdemes mindenkit egyesével meghallgatni, mindig ugyan azzal a „koreográfiával”: közösen elénekeljük az első 6 ütemet, szólista (közös mérővel), majd záró ütem, ismét közösen. A jól sikerült megoldásokat érdemes felírni a táblára, majd később együtt megismételni.

3-4. osztályban lehet egy új stílusú népdal 3. sora, vagy zárlatai. 3. osztályban nyithatunk a többszólamúság felé, 2 szólamú orgánium rögtönzésével, a megadott szabályok szerint, adott alsó szólamra.

5. osztályban, több periódus beható elemzése után előbb tárlatot, majd egész fél-periódusokat lehet komponálni, érdemes ilyenkor „versenyeztetni” a tanulókat a nagy mesterekkel – ki találja el az eredeti megoldást?

A funkciós basszus-szólam gyakorlására is kitűnő alkalom az improvizáció, ekkor is a dallamot kitűnően kell ismerni ahhoz, hogy helyálló megoldások szülessenek. Érdeemes megadni a basszus-hangok helyét: pl. minden ütem elején.

Az ötödik osztály speciális feladatai – bevezetés a klasszikus stílusba

A tanév anyagát az előző év végén alapozzuk meg: az új stílusú népdalok legújabb rétegével (dúr-moll fordulatok, hármashangzatok), a német népdalokkal és az ehhez adott tercmenetes, kürtmenetes kísérettel.

Az első időszak az **anyaggyűjtés**: egyszerű, periódus tartamú dalok, periódus olvasógyakorlatok (a Hangok világa 4. kötetből, tegzes olvasógyakorlatból)

Első lépések: tercmenet, kürtmenet, hangzatok

Ezzel párhuzamosan mindennapossá válhatnak a **hangközmenetek**, diktálásra (először csak egy-egy hiányzó hang, vagy szólam kitöltésével), és mindig elemzéssel, énekléssel egybekötve. Lassan láthatóvá válnak a tipikus fordulatok, hangközök. Ilyenkor kerülhet sorra a hangközfordítás is, a felső szólam oktáv-váltásával.

Ugyancsak mindennapi vendég a **hármashangzatok világa**. A népdalok közül jónéhány tálcán kínálja a fordításokat is (Édesanyám, Vadkörtefa, stb).

A fordításokat hasznos, ha azonnal **azonos alapra építve gyakoroljuk**, így jobban bevéssődik a fülünkbe a hangzat jellegzetessége (**d**-m-sz, **m**-sz-**d'**, **s**, -d-m). Igazi kihívás, amikor már a dúr, moll, szűkített és bővített hangzatok is azonos alapról szólalnak meg!

Nehezítés: ugyanezt a hangzat-sort lehet lefelé is, azonos kezdőhangról, majd a középső hangról kezdve is gyakorolni!

A hármashangzat másik arcát tonalitásban mutatja meg: a dúr és moll hangsor **minden fokára építünk hármashangzatot**, és ezt szekvencia-szerűen énekeljük, először az alaphangról, majd a kvinthangról kezdve. Ha már többször elénekeltük, jöhet a feladat: a tanár egy hármashangzatot szólaltat meg, a begyakorolt hangnemben. Melyik hármashangzat szólt? Nehezebb, ha valamely másik oktávban szólaltatjuk meg a hangzatot.

A **tercmenetet** először a táblán gyakoroljuk: a felírt szolmizációs hangokról énekel egy tanuló (vagy a tanár) egy dallamot, ezt kell az osztálynak követni, tercben. Kézzel is mutathatunk dallamot, ehhez kell rögtönözni a terc kíséretet. Ugyanígy a **kürtmenetet** is gyakoroljuk, ilyenkor értelemszerűen csak a d-r-m-f-sz hangokat kell a táblára írni. Mindkét feladatot nehezíthetjük abc-neves énekléssel.

Megfigyelések-zenei jellegzetességek

Az anyaggyűjtés során sorra kell kerüljenek a zenei jellegzetességek:

Felütéses kezdés – ilyenkor meg kell figyelgetni, hogy mi lesz a záróütemben, illetve hol vannak további, **belső felütések**. Gyakorlás: Egy adott felütéshez szerkessz minél több féle záró-ütemet!

Kromatika: megfigyeljük, hogy hol, milyen formában jelennek meg ezek a lépések. Milyen hangközöket hidalnak át, kromatika nélkül is teljes értékű-e a dallam? Sorra vesszük a lehetséges kitöltéseket, lefelé, és lefelé is: m-s, m-l, d-l, d-m, stb. Jó alkalom az abszolút rendszer gyakorlására ezeknek a fordulatoknak a transzponálása.

Késleltetés: megfigyelendő, hogy hol, milyen lépésekkel jelenik meg, melyik a súlyos-súlytalan hang.

Minore-maggiore: jó, ha időben el kezdjük gyakorolni, hogy egy fordulatot dúrban és mollban is megszólaltassunk. Ehhez szükséges, hogy először kisebb fordulatokat ültessünk át az azonos nevű dúrba, vagy mollba. Ekkor már használhatjuk a foksámok kifejezést, hiszen ez ad támpontot az átültetés technikájához.

Hangnemi kitérés: Jó, ha időben megfigyelik, hogy hol vehető észre, hogy egy dallam elvándorolt, menet közben hangnemet váltott. Eleinte lehet akár hallás után is rákérdezni, hol, hányadik ütemben érzik, hogy már „idegen tájakon” mozgunk. Érdeemes megfigyelni azt is, hogy általában milyen hangnemekre lehet ilyenkor számítani. (Pl. érdemes megtanulni, hogy a fi hang gyakran jelezhet kromatikát, de hangnemi kitérést is!)

A ritmusokról

Elvileg ismerik már a ritmusképleteket, ütemekbe tudják rendezni. A legnehezebb képlet általában a 6/8-os metrum, melyet a 3/8 alapos gyakorlásával készítünk elő. Fontos jól érzékeltetni az **ütemfelezőt**, és külön gyakoroltatni **a 3/8-nál hosszabb értékek írásmódját**. Ehhez gyakran készítünk ritmus-diktandót, természetesen hangzó, zongorázott fordulatokkal. Könnyebbség lehet a **keretes diktandó**, melyben két adott szélső ütemhez kell a belső 2 ütemet felismerni és beírni. Jó gyakorlat lehet 6/8-nál az ütem első vagy második felének megfejtése is. (pl. 4 ütem, mindegyiknek a második felét kell megírni, vagy kitalálni)

Nagyon kedves játékunk a **6/8-os játék**. A táblára felírunk 8 ütemet, mindegyikbe 1-4 számot, a 6/8-os lüktetésnek megfelelően. Minden ütemre 6-ot számolunk, s a megjelölt ütemrészen tapsolni kell. Közben meg kell tartani a 6/8-os lüktetést! Tehát: egy-két há- négy öt hat/. Fokozatosan lehet gyorsítani a tempót, sőt, még jobb, ha a tanár zongorázik hozzá egy addig nem ismert periódust!

A periódus

Idei anyagunk középpontjában a periódus áll. Zenei példáinkban ezt énekeljük, elemezzük. Ez olvasógyakorlataink anyaga, és ezen kezdjük meg a diktandók írását is. Eleinte jó, ha az olvasott, tanult periódusokat memorizáltatjuk, majd leíratjuk emlékezetből, hogy a fordulatok minél jobban rögzüljenek. Ehhez persze segítségül

hívjuk az elemzést is, a fenti szempontok alapján. Sok periódust kell közösen elemeznünk, hogy a periódusok belső rendje világossá váljon. Fontos rávilágítanunk a korrespondeáló ütemekre, ezzel segítve a későbbi diktandókat és az improvizációt.

Ez lesz – ha már elegendő anyag összegyűlt a tanulók memóriájában - az **improvizáció anyaga is**. Eleinte a tanár éneke alapján kell felismerniük egy-egy zárlatot. Ilyenkor megfigyelhetik, hogy egy periódust többféleképpen is befejezhetünk, majd ők próbáljanak – szigorúan kötött keretben – **befejezést improvizálni**. Tehát adva van 6 ütem, adva van a 8 ütemes keret, s nekik kell befejezni. Ha könnyen megy, adhatunk egy **fél periódust is**, hasonlóan kötött ütemekkel, az improvizáció anyagául. (Ilyenkor persze mindenkit meg kell dicsérni, s kis Mozartként emlegetni...)

A periódus időbeliségét jól segíti a **8 ütemszámós-feladat**, ahol – a kis lapok kiosztása után - mindenki csak a saját ütemét énekli, természetesen kotta nélkül, számolva-ráérezve a periódus ütemének helyére. Ennél kicsit bonyolultabb, de ugyanezt segíti a következő feladat:

Nagyon emlékezetes zenei pillanatokat szerezhet a **Mozart-hoz kötődő feladat**: egy kottapapírra felírunk 6-8, azonos funkciórendű, ütemmutatójú periódust, pontosan egymás alá rendezve. Szétvágjuk csíkokra, így mindenkinél egy-egy ütem lesz (pl. az összes 3. ütem). Úgy kell elénekelni a periódusokat, hogy mindenki csak a saját ütemét látja. A játék még érdekesebb, ha mindenki tetszés szerint választ egy ütemet, a nála lévő táblázatból, így új és új dallamok hozhatók létre.

Ha már jól ismerjük a periódus zenei rendjét, s elegendő hallási tapasztalatunk van a tipikus fordulatokról és a ritmus-képletekről, óvatosan hozzákezdhetünk az „igazi” **diktandóhoz**.

Mindenképpen adjuk meg az ütemszámot, vagy kezdéskor számoltassuk meg velük. Próbáljuk a zenei történésekre irányítani a hallásukat: figyeljék meg a zárlatot, írják is le. Hasonló volt-e az előtag és az utótag indulása? Írják be a megfelelő helyre. Ezeket mi is írjuk, az ő elmondásuk szerint a táblára, hogy aki lemarad, ne az üres füzetet nézegesse. Jó esetben már csak néhány ütem marad, amit valóban nekik kell kitölteni.

A funkciók tanítása

A periódusok olvasása után – ha már jól meg a választott dallam – diktálhatunk egyszerű funkciós basszust hozzá, eleinte csak az ütem egyekre. Szolmizálva, vagy basszuskulcsban, lényeg, hogy elég sok kíséretet halljanak, tanuljanak. Később megkérhetjük, hogy ők keressék ki a fő kísérő hangokat a hangzó periódushoz.

Hamar rá fognak jönni, hogy csupán három hang váltakozik, s ennek van valami belső rendje. Később azt is megfigyeljük, hogy milyen hangok szólnak általában a dó, a fá, vagy a szó fölött. Így jutunk el oda, hogy a klasszikus stílusban minden hangnak megvan a szerepe, vagyis funkciója, s ezen a renden alapulnak a legnagyobb művek is.

Partitúra-vázlat

Az eddigi tanulmányok „koronájának” számít, ha év vége felé eljutunk addig, hogy egy zenekari művet értő módon meghallgassunk. Persze viszonylag kisebb lélegzetű, egyszerűbb művekre gondolok, többnyire szimfóniák 3. tételére,

Menüettre, vagy Trióra (Mozart: Haffner-szimfónia, vagy Haydn vonósnégyesek Triójára, de akár Mozart g-moll szimfóniájának 1. tételét is meghallgathatjuk ilyen módon.)

A tanárnak kell, a partitúrát áttanulmányozva készíteni egy olyan kivonatot, amely minden pillanatban követi a művet. Kiemeli belőle azokat a jellegzetességeket, amit a gyerekek meghallanak, vagy feladatként meg tudnak oldani. E vezérfonal segítségével nem szállnak el a hangok, hanem konkrétan, ütemről ütemre követhetővé és megfoghatóvá válik a zene szövege. Pl. először egy téma, amelynek kiegészítjük a hangjait, aztán egy basszus-menet, egy tipikus ritmus-képlet, aztán egy szekvenciálisan emelkedő fordulat, vagy odaírjuk, hogy most 4 ütem következik, mérd ki. Be lehet jelölni a jellegzetes, itt-ott megszólaló hangszereket, a hangnemi kitéréseket, mindent, ami által a pár perces mű követhető lesz.

A szolfézs-óra általános felépítése – vázlat

Az alábbiakban egy általános óra vázlatát írtam le. Természetesen nagyon változó, hogy mikor melyik gyakorlat-típusra helyezzük a hangsúlyt. Lehet, hogy egyszer a hangközök, másszor a ritmus, harmadszor az olvasás, az írás, vagy egy új hangnem megtanítása lesz a legfontosabb. Mégis, törekedjünk arra, hogy minden órán minden készség fejlesztése egy kicsit sorra kerüljön.

Nagyon fontos, hogy mindez a zenei élményből induljon ki. Ha nincs egy első, zeneiségüket megmozgató élmény, akkor az egész szolfézsozás merevvé, de mondhatom úgyis: céltalanná válik!

Tehát: mindenképpen énekkel kezdjük. Olyan dalt válasszunk, ami kötődik ahhoz az anyaghoz, amivel foglalkozni szeretnénk. Cél, hogy „hazaérjenek”. Sokszor nem megy könnyen: annyi minden történt velük azon a napon! Volt matek óra, környezet, testnevelés – szaladgálnak egyik helyről a másikra. Addig énekeljük, gyakorolgatjuk, amíg valóban csak a dalra figyelnek, s látszik, hogy megrendítette, megfogta őket az éneklés, az ének belső zeneisége. Ne hagyjuk, hogy ímmel-ámmal vegyék, mert az első ének hatása az egész órára szól! Mindig állva énekeltesünk, később már nem is kell mondani, az énekre felállnak.

Ha már valóban zenéltek, akkor jöhetnek a készségfejlesztő feladatok. Osztálytól függően 3-5 féle feladatot is vehetünk, közte ismét lehet egy-egy népdalt elénekeltetni. Vigyázzunk a hangnemek kapcsolódására, a gyakorlatot lehetőleg az előtte elhangzó dal hangnemében folytassuk!

A hallás-ritmusfejlesztő feladatok után jöhet a kottaolvasás, ez már természetesen ülve. Utána írunk, másolunk, transzponálunk, vagy valamilyen diktálós feladatot végzünk.

Ezt követi az új anyag megtanulása, ha van. Igyekezzünk kevés magyarázattal, s mielőbb gyakorlatokkal bemutatni az új elméleti anyagot. (Úgyis gyakorlat közben fogják a legjobban megérteni.) Általában itt kerül sor az új dal hallás utáni megtanulására is.

Végül hagyjunk időt egy kis örömmzenére is: kisebb táncra, kánonra, zongorakíséretes kis darabra, amitől jó kedvre derülnek. Természetesen ez is csak színvonalas, értékes, jó zene lehet!